Ionescu/Ionesco

S-a născut la Slatina, în România, dar a murit la Paris. S-a născut Ionescu, dar a murit Ionesco. Între aceste două polarități simbolice ale unui destin spectaculos, încap toate contradicțiile, paradoxurile, dar şi toate certitudinile celui care a fost autorul *Rinocerilor*. Dintr-o nevoie obiectivă de a alege, dublată de o convingere ce va fi justificată în paginile care urmează, numele de Eugène Ionesco va fi respectat, ca o convenție necesară. Aşadar, despre el va fi vorba. Nu atât despre opera sa – sunt atâția critici şi cercetători care s-au ocupat de ea cu incontestabilă competență, iar unii vor fi amintiți aici. Nici măcar despre biografia sa – şi în privința asta lucrurile au fost lămurite, atât cât e posibil, de cei care au avut curiozitatea obstinată să le caute. Va fi vorba despre dilema care îi guvernează, se pare, posteritatea furtunoasă, legată de identitatea lui între două țări, între două culturi, între două limbi şi, inevitabil, între două nume.

Un titlu posibil al acestui volum, într-un fel mai just decât cel păstrat, ar fi fost: „Cronica unui centenar straniu”. O paralelă trebuie trasată, fie şi numai pentru că din ea răsare umor negru, destul de mult.[1] În 2006, Centenarul Samuel Beckett era sărbătorit cu aceeaşi pompă în capitala Irlandei şi în cea a Franței. Dublinul copilăriei sale se înclina în fața fiului risipitor, care l-a părăsit pe timp de pace pentru un Paris în plin război. La Paris, Beckett era recunoscut – pentru a câta oară? – ca autor irlandez, figură împrumutată de Franța dintr-un alt spațiu cultural şi păstrată nu ca un trofeu, cu îngâmfare, ci ca un dar, cu măsură. Între cele două țări care i-au alcătuit ființa, Beckett triumfa, la ceasul aniversării postume, ca un autor european, universal, imposibil de redus la o tradiție unică, fie ea a locului unde s-a format sau a celui în care s-a împlinit. Ionesco a ratat cu totul o astfel de confirmare binemeritată şi a fost puțin uitat la Paris şi mult prea controversat

[1] Paralela cu Beckett va fi un subiect recurent în aceste pagini. E o comparație valabilă, între destinele culturale a doi mari rivali dezrădăcinați.

la Bucureşti. Câtă ironie amară aici... Beckett a detestat sărbătoririle cu fast şi s-a refugiat în tăcerea operei, iar Ionesco şi-a dorit mereu prim-planul, şi păcatul vanității de autor, cu tot ce presupune el, de la cronici pozitive la cochetăria apariţiilor publice, nu i-a fost deloc străin. Unul a avut parte de o glorie antumă nerâvnită, prelungită şi dincolo de mormânt, celălalt de o posteritate cam palidă, maculată de dispute. S-ar zice că, într-un anume sens, amândoi şi-au primit pedepsele cuvenite din mâna unei divinități ascunse a istoriei literare. Însă lucrurile sunt mult, mult mai complicate în privința lui Ionesco.

Ca autor, Beckett a fost perfect bilingv – singurul dintre toți cei ce şi-ar putea revendica un astfel de statut care şi-a tradus operele dintr-o limbă în cealaltă, din franceză în engleză sau invers, punându-şi amprenta asupra ambelor variante. Ca om, era însă un poliglot respectabil, fără să poată vorbi, totuşi, nici o limbă la fel de fluent ca engleza sa maternă cu accent irlandez. Ionesco e, şi în această privință, opusul modelului beckettian, deşi mai mult în ceea ce

înseamnă diferența specifică, nu genul proxim, căruia şi el îi aparține, la rigoare. Ionesco vorbea perfect şi româna, şi franceza, dar opera lui adevărată, opera care l-a consacrat şi pentru care a devenit una dintre marile forțe ale teatrului şi ale literaturii secolului XX, a fost scrisă în franceză. De fapt, cu o singură excepție, numai în franceză.

Totul e încâlcit în această enigmă identitară, aşa încât a găsi un fir călăuzitor nu e simplu. Dar nici atât de greu pe cât ar părea, până la urmă, căci pentru orice scriitor există un fel de natură a statutului său, ceva ce nu ține de naştere şi limbă sau de modul în care ar vrea să fie recunoscut şi memorat de istorie. E vorba de opera sa, dar şi de receptarea critică a acelei opere, de imaginea pe care o generează în zona exegezelor şi a dezbaterilor culturale. Din unghiurile subiective ale celor care au scris despre el, un fel de portret fotografic-obiectiv se poate închega şi, acolo, unele răspunsuri pot fi aflate. Răspunsuri la întrebări diferite, dar mai presus de toate la aceea care frământă rândurile de față: Eugen Ionescu sau

Eugène Ionesco? E o întrebare dureros de simplă, dar nu prea luată în seamă până la capăt. O întrebare ce nu şi-ar găsi rostul la Paris, fiindcă însăşi formularea ei indică un context evident: acela al culturii române. Aici se perpetuează o nedumerire bizară, şi preferința pentru un nume sau celălalt trădează opțiuni de orientare diverse, însă toate plasate sub semnul unei dihotomii pe care, din nou, cele două nume o generează în chip implacabil.

Pe de o parte, sunt cei care îi respectă autorului voința explicită de a fi citat ca Eugène Ionesco – nu doar din prudența grație căreia terminația „cu" se transformă la Paris în „co". Sunt cei care, deşi scriu sau vorbesc în româneşte despre el, îi recunosc dreptul de a fi devenit, cel puțin ca scriitor, francez prin adopție, rămânând oricum român prin naştere. Unii o fac din pedanterie, e drept. Alții dintr-o solidaritate firească, fiind ei înşişi trăitori în Franța şi ştiind, din propria experiență, că un nume greşit pronunțat comportă un fel de ambiguitate a raporturilor, destul de riscantă. Dincolo de toate nuanțele, a

spune Ionesco în România nu e niciodată o întâmplare, o formulă arbitrară. A spune Ionescu, pe de altă parte, poate fi o întâmplare, prin forța lucrurilor – există o inerție a limbajului, iar numele francez al scriitorului, cu accentele lui, e mai greu şi de scris, şi de pronunțat. Însă, de cele mai multe ori, atunci când subiectul discuției e personalitatea literaturii franceze de după război, nu e deloc vorba de inocență. Din contră, se ascunde în simpla întrebuințare a numelui românesc încercarea de a impune postum o identitate asupra unui scriitor care s-a detaşat, în modul cel mai tranşant cu puțintă, de apartenența la ceea ce s-a numit, pentru el, „țara tatălui". Cine spune „Ionescu" refuză, implicit, să spună „Ionesco" şi, odată cu asta, refuză o situare canonică în virtutea căreia limba operei e mai importantă decât limba obârşiilor, iar cetățenia dobândită prin voință e mai legitimă decât cea garantată de naştere. Dar mai e ceva, şi poate acesta este aspectul cu adevărat revelatoriu: teama.

Există în conştiința culturală românească – sună cumplit de pretențios, însă

expresia e justă – asupra celui care a debutat în franceză cu o piesă scrisă inițial în română un fel de teamă că, odată cu acel debut, românitatea lui s-a uitat. Că s-a dizolvat într-o faimă căpătată ca autor francez, venit de niciunde şi transplantat adânc într-o tradiție care, fie că ar porni de la Jarry şi Appolinaire sau de la suprarealişti şi cubişti, e una franceză, occidentală, aşadar completamente ne-românească. Teama că, după triumful ca dramaturg, lui Ionesco i-a dispărut cu totul originea şi că a fost asimilat – cum şi-a dorit, de altfel – în miezul culturii franceze, încoronat la Academie şi premiat de lumea întreagă. Premiat ca autor francez. O teamă ce rămâne şi va persista mult de-acum înainte, probabil, fiindcă e alimentată de un soi de complex de inferioritate ajuns subiect tabù. Dincolo de patriotism sau naționalism, de argumente biografice şi textuale, de cât a scris Ionesco în româneşte ca Ionescu, dincolo de orice, acest complex, mereu, e la temelia procesului de revendicare, în care proba de căpătâi e numele fatidic, reiterat în permanență. E teama eternă ca

nu cumva nouă, românilor, să ne fie şters din istorie meritul de a fi dat lumii unul dintre cei mai mari creatori de limbaj teatral din câţi s-au născut vreodată. O teamă ce rezumă, prin asburditatea ei, absurditatea situaţiei de acum, când nu-l mai putem nici sărbători decât în surdină şi, poate, nici juca decât prea rar.

Împotriva acestei temeri de înţeles, dar profund nejustificată şi aproape fără excepţie neasumată, sunt scrise paginile care urmează, nu ca un gest reparatoriu – Ionesco nu are nevoie de asta –, ci ca un mod personal de a contracara un exces de zel. De ce să ne întoarcem spre un soi de protocronism patetic şi desuet, când lucrurile sunt lămurite în chiar numele pe care îl refuzăm, Eugène Ionesco? De ce să ne temem că Ionesco îl anulează pe Ionescu, uitând că, în esenţă, îl conţine? Prin câteva argumente legate în primul rând de receptarea lui în Franţa, paginile acestea vor încerca să lumineze un paradox al normalităţii: acolo, Ionesco este înţeles şi recunoscut ca un (fost) Ionescu. Teama nu are temei, iar dezbaterile ar trebui să îşi mute centrul de interes

din zona românității sau a non-românității în cea a durabilității operei, la clipa reevaluării marilor momente ale modernității. E, până la urmă, mai important de aflat dacă Ionesco va trece testul timpului, decât dacă timpurile ce vor veni îi vor recunoaşte originea şi influențele româneşti. Dar asta e o altă întrebare şi o altă carte va trebui să-i caute răspunsuri.

Răspunsurile de aici nu îşi arogă vehemența verdictelor absolute, deşi tonul introducerii poate sugera o astfel de falsă impresie. Obiectivitatea pură a oricărui studiu de factura aceasta e anulată de principiul mărturisit al zonei de investigație: libertatea nelimitată a interpretărilor, afirmată memorabil de Nietzsche: „Nu există fapte, există numai interpretări!" Cu toate astea, subiectivitățile celorlalți întregesc un fel de colaj de perspective care capătă o anume obiectivitate. Tot aşa cum cărțile ce vor fi pomenite devin mărturii, reale şi simbolice în egală măsură, ale unei alte raportări la tema Ionescu/Ionesco. Prin ele, ideea că Ionescu e absent acolo unde Ionesco e cel mai vizibil devine

o preconceptie, iar argumentele care o întreţin, o serie de lacune de informare, scuzabile doar până la un punct.

Alături de „cuvintele altora”, se regăsesc aici şi unele dintre cuvintele lui Ionesco. Cu precădere cele mai puţin citate la noi, rostite sau scrise în franceză, dar importante pentru raporturile lui cu România. Frazele sale reproduse în acest volum au valoarea unui testament secret, când sunt interpretate din perspectiva unei viziuni pe care nici el, nici exegeţii săi nu au dezvăluit-o până acum: Ionesco a avut două Românii. Una reală, mutilată pe vecie pentru el de mişcarea Gărzii de Fier şi una tainică, nemărturisită decât prin recursul la epifaniile Ortodoxiei. Ironia – dacă „ironie” este cuvântul potrivit – face ca numai atunci când cuvintele lui şi cuvintele unor critici ai săi sunt puse laolaltă, descifrate ca o canava a adevărurilor profunde despre el, dimensiunea religioasă să poată fi intuită. Şi, odată cu ea, imaginea unei Românii personale, ionesciene. Tot atunci, problematica numelor e deliberată definitiv, căci există, aşa cum se va vedea, nu doar un Ionescu, scriitorul